

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБІГУ ЯК СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ЗЛОЧИННОГО ПОХОДЖЕННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Тетяна
Дмитренко,
Заступник
директора з
методичної
роботи
Навчально-
методичного
центру
Держфінмоніторингу
України

Розглянуто заходи, спрямовані на протидію відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, щодо фінансових операцій з використанням векселів.

Постановка проблеми. Для кожної держави питання боротьби з відмиванням (легалізацією) грошей, отриманих злочинним шляхом, є питанням національної безпеки. Відмивання грошей – не тільки кримінальне діяння, а й систематична загроза для фінансових ринків і корпоративного сектора в цілому.

За оцінками фахівців, щороку у світі через легальні фінансові інститути перекачується в легальний сектор від 500 млрд. до 1,5 трлн. «брудних» доларів [5, с. 4].

На рубежі ХХ-ХХІ сторіччя відмивання «брудних грошей» стало невід'ємною складовою будь-якої кримінальної діяльності, основною ланкою економічної злочинності як кожної країни, так і враховуючи процеси глобалізації, усього світу. Дослідження використання інструментів фінансового ринку, їх оцінки щодо ризику використання в процесах легалізації приділяється недостатньо уваги, хоча це є основою протидії та боротьби з легалізацією злочинних доходів. Сучасні реалії спонукають глибше досліджувати проблему запобігання відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблем протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, займалися такі вітчизняні і закордонні вчені, як: А. Римарук, Ю. Лисенков,

В. Коваленко, В. Білоус [7], О. Барановський [14], М. Азаров [4], С. Гурій [5, 6], С. Дмитров [10], О. Ч. Роу, Л. Наполеоні, Дж. Робінсон, А.К. Бекряшев [9], Й.П. Белозеров [9] та ін. У більшості випадків наукові публікації зводяться до аналізу тіньової економіки [9] та виділення проблеми відмивання коштів у цьому аспекті або розглядаються питання легалізації «злочинних» доходів злочинними угрупованнями та боротьбою державних структур з цим негативним явищем і кримінально-правові аспекти явища [5, 6]. Дослідженням же первинного фінансового моніторингу займаються дуже мало, особливо його теоретичним та методологічним підґрунтям, хоча це є основою протидії та боротьби з легалізацією злочинних доходів.

Викладення результатів досліджень. Сучасні масштаби можливостей тих, хто професійно займається відмиванням грошей, необмежені. Саме тому, непросте завдання з протистояння безпеки, пов'язаної з відмиванням, постає як перед правоохоронними та іншими контролюючими органами, так і перед фінансовими установами [10].

Останніми роками законодавство України з питань протидії легалізації доходів злочинного походження та фінансування тероризму зазнає суттєвих доповнень, зокрема, прийнято другу редакцію Закон України «Про запобігання та протидію легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [1], що регламентує функціонування національної системи контролю та протидії відмиванню «брудних грошей». З 20 листопада 2012 року до цього Закону будуть внесені зміни згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» [2].

Термін «відмивання коштів» («money laundering») з'явився в офіційному юридичному лексиконі нещодавно. Проте світова громадськість уже встигла продемонструвати серйозність своїх намірів у протидії цьому явищу. Віденська конвенція ООН 1988 р. запропонувала вичерпне визначення цього терміна. Значну роль у цьому відіграло створення 1989 р. Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF – Financial Action Task Force) [3, с. 11].

Протидія відмиванню займає одне з найважливіших місць як у антитерористичній проблематиці, так і в проблемі надійності фінансової системи в країнах світу взагалі і в Україні, зокрема.

Традиційні особливості фінансового сектору, включаючи швидкість здійснення транзакцій, міжнародні масштаби угод і висока адаптивність, створюють передумови для використання його інструментів у схемах мінімізації податкових зобов'язань, ухилення від оподаткування, виведення коштів за межі України та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. До таких інструментів належать операції з «технічними (сміттєвими)» цінними паперами. Поряд із втратами бюджету, використання зазначених схем негативно впливає на надійність фінансових інститутів, прозорість та ефективність фондового ринку, інвестиційну привабливість економіки країни. У зв'язку з цим, при формуванні умов для розвитку фінансових ринків та інструментів необхідно запобігати їх використанню у тінювих схемах [11].

Вартість «технічних» цінних паперів не забезпечена реальними активами. Номінальна вартість таких цінних паперів може значно (у десятки або сотні

разів) перевищувати їхню ринкову вартість. Крім того, вони можуть перепродаватися на ринку за значно вищими за ринкову вартість цінами. Особливою проблемою є емісія та обіг фіктивних векселів. За даними Державної податкової служби України [12], у 2010 р. виявлено 430 суб'єктів господарської діяльності з ознаками фіктивності та суб'єктів, векселі яких підроблено. Ці підприємства випустили майже 4,6 тисячі векселів номінальною вартістю понад 16 мільярдів гривень. У першому півріччі 2011 року було виявлено випуск 1083 фіктивних векселів номінальною вартістю близько 2,5 мільярдів гривень.

Джерелами походження більшості «технічних» цінних паперів є підприємства та фізичні особи, що входять в склад так званих «конвертаційних центрів». Саме там векселі емітують, погашають, купують і продають, тобто використовують для створення грошових потоків з використанням готівкових і безготівкових коштів.

Основний принцип «конвертаційного центру» – переказ коштів на «транзитний» рахунок, з якого в подальшому кошти будуть зняті готівкою або зворотна транзакція. Проте, для таких переказів коштів необхідно обґрунтування, у зв'язку з чим часто укладаються фіктивні торгові контракти або реальні договори, в яких, зокрема, завищується ціна на товари, виконані роботи або надані послуги. При цьому, факт виконання зобов'язань за такими договорами досить важко перевірити.

Завищення витрат на придбання товарів, робіт та послуг, який є одним з найстаріших методів шахрайства, залишається на сьогодні звичайною практикою як у справах з ухиленням від оподаткування, так й у справах з відмивання злочинних доходів. Ключовим елементом цього методу є спотворення ціни товару, виконаної роботи або наданої послуги з метою розподілу надлишку вартості між учасниками угоди.

Суть даного підходу зводиться до відображення недостовірної (бажаної) інформації у фінансово-господарських документах та податковій звітності.

Іншим інструментом може слугувати підміна або придбання товарів, виконання робіт та надання послуг, оці-

нку реальної вартості яких встановити неможливо.

Суть даного способу полягає у використанні товарів, виконаних робіт та наданих послуг, які не мають жодної цінності або на них встановлено ринком незначну ціну, але за властивостями або характеристиками такі товари, виконані роботи та надані послуги схожі на товари, виконані роботи та надані послуги з високою вартістю, що дає можливість здійснювати підміну їх шляхом внесення неправдивої інформації у фінансово-господарських документах та податковій звітності.

Наприклад, фіктивний ліцензійний договір дозволяє проводити значні суми коштів між учасниками «конвертаційного центру», оскільки оцінити нематеріальний актив (об'єкти інтелектуальної власності) досить важко та часом вартість такої оцінки може бути високою. При цьому деякі об'єкти інтелектуальної власності не потребують офіційної реєстрації.

Ще одним з інструментів є фіктивні поставки товарів або фіктивні угоди з виконання робіт та надання послуг. Даний підхід користується найбільшим попитом, оскільки на відміну від попередніх способів не потребує жодних витрат на придбання товарів, виконання робіт та надання послуг лише необхідне оформлення фіктивних документів або, іншими словами, оформлення поставок товарів або послуг через фіктивні фірми. Продавець може не здійснювати поставку товарів, виконання робіт та надання послуг, а в змові з покупцем укласти та оформити всі документи, пов'язаних з угодою.

В усіх трьох підходах при відсутності розрахунків або часткових розрахунках формується боргова основа для здійснення емісії векселів. При будь-якому вищезазначеному підході використовується маніпуляція цінами (збільшення, відсутність порівняння, фіктивність операції), що приводить до відповідної ліквідності векселів, випущених на підставі створеного боргу.

Видача (емісія) векселів в Україні регулюється вимогами статей 1 та 75 Уніфікованого закону про переказні та прості векселі, запровадженого Женевською конвенцією 1930 року, Законом України «Про обіг векселів в Україні» та статтею 23 Закону України

«Про цінні папери та фондову біржу». Відповідно до статті 4 Закону України «Про обіг векселів в Україні» «видавати переказні і прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. На момент видачі переказного векселя особа, зазначена у векселі як трасат, або векселедавець простого векселя повинні мати перед трасантом та/або особою, якій чи за наказом якої повинен бути здійснений платіж, зобов'язання, сума якого має бути не меншою, ніж сума платежу за векселем. Умова щодо проведення розрахунків із застосуванням векселів обов'язково відображається у відповідному договорі, який укладається в письмовій формі. У разі видачі (передачі) векселя відповідно до договору припиняються грошові зобов'язання щодо платежу за цим договором та виникають грошові зобов'язання щодо платежу за векселем» [13].

Чинним законодавством України не передбачено обмежень використання векселів у розрахунках під час здійснення будь-якої господарської діяльності. Специфікою їх обігу є відсутність будь-якого контролю з боку держави за випуском та обігом векселів, єдиного державного реєстру векселів, що у свою чергу значно ускладнює здійснення контролю за їх випуском та обігом, обмежень щодо обсягу випуску векселів одним суб'єктом господарської діяльності залежно від обсягу його активів, реєстру ліквідованих підприємств, які були емітентами векселів та підприємств, векселі яких визнані недійсними. Також, необхідно відмітити «легкість» обігу векселів на фондовому ринку: вони випускаються (знаходяться в обігу) винятково в паперовій формі і для здійснення розрахунків з їх використанням відсутня необхідність звертатися до реєстратора. Як наслідок цього, векселі не обертаються на організованому ринку, де існують певні вимоги щодо їх ліквідності та котирування.

Найпоширенішою практикою використання векселів є використання їх у схемах мінімізації податкових зобов'язань, ухилення від оподаткування, формування статутних капіталів ліцензованих і не ліцензованих підприємств, фіктивному страхуванні, виведення

коштів за межі України та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Способи використання векселів у діяльності ліцензованих фінансових установ створюють, в першу чергу, стійкість і ліквідність всього фінансового ринку. При своєму заснуванні підприємства можуть формувати статутний капітал цінними паперами, балансова вартість яких є значно вищою за їх ринкову вартість. Також, підприємства можуть формувати статутний капітал за рахунок грошових коштів, але після їх сплати вони одразу виводяться із підприємства шляхом купівлі векселів чи інших технічних цінних паперів.

Щодо фінансових установ, наприклад, торговця цінними паперами, то відповідно до чинного законодавства [13], існують вимоги щодо мінімального обсягу статутного капіталу торговця цінними паперами, сплаченого грошовими коштами, для провадження дилерської діяльності (500 тис. грн.), брокерської діяльності (1 млн. грн.), андеррайтингу та діяльності з управління цінними паперами (7 млн. грн.). На практиці статутний капітал торговців цінними паперами дійсно формується за рахунок грошових коштів, проте певні компанії після сплати статутного капіталу грошовими коштами одразу використовують їх для купівлі низько ліквідних (фіктивних) векселів та інших «технічних» цінних паперів. Таким чином, при формальному виконанні вимог щодо формування статутного капіталу на балансі такого підприємства вже будуть неліквідні активи, а саме цінні папери, балансова вартість яких є значно більшою за їх реальну ринкову вартість, а грошові кошти будуть виведені із підприємства. Аналогічна ситуація має місце при формуванні статутного капіталу страховиків [11].

Щодо діяльності самих страхових компаній, операції з цінними паперами, у тому числі з векселями, є ланкою у фіктивних схемах страхових компаній, які дозволяють виводити кошти за межі країни або переводити їх у готівку.

За даними Державної податкової служби України, показники діяльності страхових компаній у 2008-2010 роках свідчать про наявність у страховиків

значних обсягів операцій з векселями. Протягом зазначеного періоду сума валових внесків страхових компаній становила 44,6 млрд. грн. Разом з тим, їхні доходи, отримані від продажу векселів, за цей період становили майже 27,9 млрд. грн., а витрати, понесені на купівлю векселів, – 28,4 млрд. грн. За даними контрольно-перевірочної роботи Державної податкової служби України, певна частка «схемного» страхування є навіть у компаній, які мають репутацію класичних страховиків [16].

Відповідно до Закону України «Про страхування» предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням [15]. В кожній з ліцензованих видів діяльності страховика протизаконно використовувати операції з купівлі-продажу векселів згідно з національною [17] та європейськими [18] класифікаціями видів економічної діяльності. Відповідно до національних класифікацій купівля-продаж векселів належить до фінансового посередництва та до допоміжної діяльності у сфері фінансового посередництва.

Так, за даними Державної податкової служби України у 2010 році показники діяльності близько 9 % страхових компаній (29 з 354 компаній – у 2010 році, 36 з 352 – у 2009 та 38 з 380 – у 2008 роках) свідчать про фактичну відсутність у них страхової діяльності. Сума внесків, залучених цими компаніями у 2008-2010 роках, складає 0,03 % - 0,05 % від загального обсягу валових внесків, одержаних страховими компаніями. Разом з тим, операції зазначених компаній з векселями у 2009-2010 роках становили майже 50 % від загально обсягу операцій страховиків з векселями (рис. 1).

Використання векселів у таких схемах призводить до зниження надійності та рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання та інвестиційної привабливості фондового ринку України.

Для вирішення проблем вексельного обігу необхідно зробити наступні підходи. З одного боку, вирішити питання в законодавчому порядку. Необхідно розробити обмеження щодо емісії

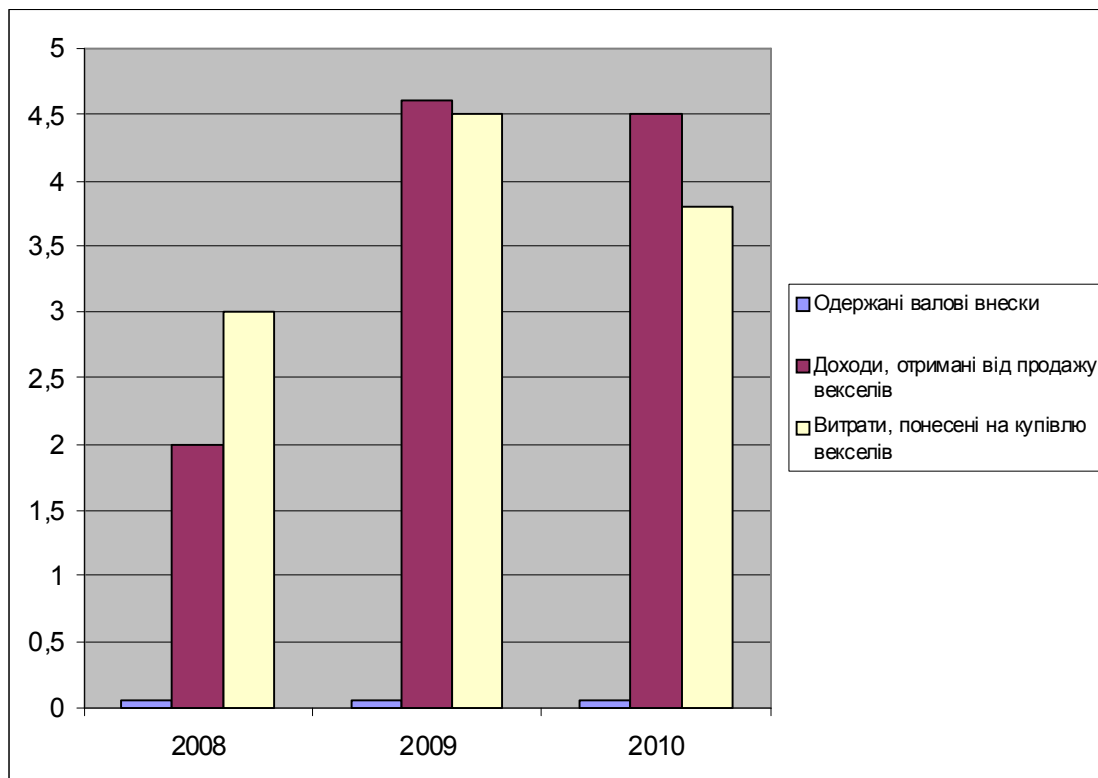


Рис. 1. Дані щодо страховиків, показники діяльності яких свідчать про фактичну відсутність у них страхової діяльності, млрд. грн.

векселів відповідно до господарської діяльності підприємства. Досить є не вирішеним питання чи правомірно за поставку цінних паперів розрахувати покупцеві власним векселем. Також необхідно вивчити правомірність та доцільність здійснення операцій з купівлі-продажу векселів страховиками. Важливим залишається питання створення механізму рейтингової оцінки як цінних паперів, так і їх емітентів.

Наступним підходом до вирішення питання проблем обігу векселів є створення концепції єдиного державного реєстру векселів, запровадження єдиного державного реєстру виданих векселів та забезпечення доступу до нього державних органів, у тому числі Державної податкової служби України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії з регулювання ринку фінансових послуг, Національного банку України та Державної служби фінансового моніторингу України. Такий реєстр дозволить зазначеним державним органам здійснювати моніторинг випуску та продажу бланків векселів, випуску та погашення векселів, вексельних розрахунків, купівлі – продажу векселів, вексельної застави та інших операцій з векселями та оперативно запобігати

видачі та використанню фіктивних векселів суб'єктами господарювання.

Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку на спільному засіданні Комітетів НКЦПФР з питань розвитку боргових, похідних та запровадження нових інструментів фондового ринку та з питань корпоративного управління, емісії та обігу пайових цінних паперів, яке відбулося 20.09.2012, обговорено питання впровадження Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення вимог до емітентів цінних паперів» та прийняті рішення щодо запобігання маніпулюванню цінними паперами [19], про встановлення ознак фіктивності цінних паперів та деривативів [20] та про затвердження Програми попередження фактів випуску та організації обігу цінних паперів, які можуть використовуватись для непродуктивного відпливу капіталів, ухилення від оподаткування, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [21].

Податковим кодексом України [22] передбачено перехід до загальної системи оподаткування прибутку страховиків, що приведе до значного подорожчання «схемного» страхування і зменшення обсягів використання страхових компаній в схемах мінімізації

податкових зобов'язань, ухиленні від оподаткування, виведення коштів за межі України та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Розвитку легальності вексельного обігу значною мірою має сприяти підвищення його інформаційної прозорості та відкритості. Так, Державна установа «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України», яка є уповноваженою особою з розкриття інформації емітентів цінних паперів в Загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії про ринок цінних паперів, публікує звіти про фінансову діяльність юридичних осіб (акціонерних товариств і професійних учасників фондового ринку), виходять видання, що повністю присвячені огляду фондового ринку і діяльності його суб'єктів.

Адже тільки впорядкований і конкурентоспроможний ринок цінних паперів може стати каталізатором стабілізації фінансового становища у державі [14, с. 21-22].

При здійсненні операцій з векселями та іншими паперами важливо знати динаміку їх курсів, правильно оцінювати вплив основних факторів на цю динаміку. Проблема полягає в тому, що не тільки більшість інвесторів, а й багато фінансових посередників не в змозі порівняти цінні папери, що пропонуються на фондовому ринку, по ступеню доходності, ризику, оцінити фінансову стійкість того чи іншого емітента. Допомогти в цьому може система рейтингів фондового ринку. Призначення рейтингів – ранжувати в рамках єдиної і послідовної системи відносні рівні ризику боргових зобов'язань та основні фінансові показники діяльності (ліквідність, платоспроможність, прибутковість та ін.) їх емітентів.

Процес інвестування капіталу пов'язаний з багатоваріантністю, альтернативністю та ризиком. Інвестори, які бажають вкладати свої кошти, постійно стурбовані оцінками ризику та перспектив інвестицій, гарантіями повернення основної суми і отримання доходу. Крім того, самостійна оцінка ризику здебільшого супроводжується неприйнятними трудовими, фінансовими та часовими затратами. Цю роботу для інвесторів мають виконувати виключно рейтингові агентства, які, проводя-

чи експертну оцінку кредитного ризику, присвоюють емітентам та їх цінним паперам знак кредитної якості – кредитний рейтинг. Створення рейтингових оцінок – один із способів охарактеризувати ризик. Ця процедура необхідна на ринках цінних паперів усіх країн, адже зростання фінансового ринку може спричинити не лише прискорення економічного зростання, а й зростання ризиків.

Результатом цього стає зниження середньої вартості фінансування. Рейтинг також забезпечує доступ до ринку облігацій, термінових контрактів, допомагає підвищити ліквідність цінних паперів.

Для повноцінного застосування рейтингової системи потрібен розвиток інституту національних рейтингових агентств. Причому внутрішні кредитні рейтинги відображають більшу розмаїтість кредитоспроможності національних позичальників, ніж міжнародні. Це з'ясовується застосуванням до національних компаній усієї рейтингової шкали при виключенні з розгляду ризику країни, що виявляється найважливішим обмежувальним чинником при присвоєнні міжнародних рейтингів [19, с. 116-118].

Зниження ризику є складовою системи управління ризиками будь-якого підприємства, яка повинна стати з певною частотою оцінювання нової інформації щодо фінансово-господарської діяльності і ділових стосунків підприємства постійним процесом.

У формі загальних рекомендацій для фінансових установ щодо зниження ризику з метою легалізації доходів вважається за доцільне запропонувати вживати усіх належних заходів для обмеження ризику зловживань, пов'язаних з фінансовими (банківськими) продуктами, ліквідністю фінансових інструментів (цінних паперів) та послугами, що реалізуються з використанням новітніх технологій.

ВИСНОВКИ

Для успішного вирішення питань детінізації і стабільного розвитку економіки України важливим напрямком є розробка і впровадження засад фінансового моніторингу, особливо щодо фінансових інструментів та діяльності фінансових установ. Використання міжнародного досвіду з ризик-менед-

жменту та типологій використання фінансових інструментів буде сприяти створенню прозорості вітчизняного фінансового ринку.

Також, необхідно поєднати зусилля окремих державних регуляторів для створення єдиної бази реєстрів емітентів векселів. Потребує розвитку і законодавча база щодо вексельного обігу.

Але, необхідно враховувати, що будь-які структурні зміни на фондовому ринку будуть незавершеними і мало-ефективними у разі відсутності на ньому коштів інвесторів через недовіру до учасників цього процесу. Цей недолік можна усунути шляхом впровадження елементів рейтингової інфраструктури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]: Закон України від 15.11.2011р. № 4025-VI - Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=32&doc_id=4&lang=uk&page=1
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]: Закон України від 5 липня 2012 р. №5083-VI - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4652-17>
3. Боротьба з відмиванням грошей: європейський досвід для України // Дзеркало тижня. – 2007. – № 49. – 22–28 груд. – С. 11.
4. Азаров М.Я. Обмеження корупції та «тіньової» економічної діяльності: проблеми і перспективи / М. Я. Азаров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 4. – С. 79.
5. Гуржій С.Г., Копиленко О.Л., Янушевич Я.В. та ін. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти. – К.: Парлам. вид-во. 2005. – 216 с.
6. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: Навч. посібник / С.Г. Гуржій, С.М. Ключке, В.М. Кірсанов та ін.; Держфінмоніторингу України. – К.: Такі справи, 2008. – 560 с. 1
7. Білоус В.Т. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: [монографія] / Білоус В. Т., Попович В. М., Попович М. В. – К., 2001.
8. Про затвердження Типологій легалізації відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування» [Електронний ресурс]: Наказ від 25.12.2009 №182 - Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=114&art_id=1890&lang=uk
9. Бекряшев А.К., Белозеров Й.П. Электронный учебник к инновационному учебному курсу «Теневая экономика и экономическая преступность» [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/contents.htm>
10. Дмитров С.О. Міжнародні стандарти запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: навч.-метод. матеріали / С.О. Дмитров, Б.О. Костенко, Т.А. Медвідь. – К. НАДУ, 2011. – 192 с. – (Бібліотека державного службовця).
11. Щодо першочергових заходів детінізації фінансових потоків в Україні [Електронний ресурс]: Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/676/>
12. Головач О. «Ми активно протидіємо створенню фінансових ресурсів, що живлять корупцію» [Електронний ресурс]: Вісник податкової служби України / Офіційний веб-сайт / Режим доступу: http://www.visnuk.com.ua/article/Oleksandr_5046860.html
13. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс]: Закон від 23.02.2006 №3480-15 - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
14. Барановський О. Ринок цінних паперів в Україні: стан, проблеми, перспективи /Банківська справа. - 1997. - № 6. - С. 21-22
15. Про страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/85/96>
16. Ілюшко О., Страшний А. Страхувальний ринок - інструмент податкової оптимізації: [Електронний ресурс]: Вісник податкової служби України, №43 від

19.11.10. / Офіційний веб-сайт – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/article/one/Strakhovyi7637014.html>

17. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності. Затверджено Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 26.12.2005 N 375. [Електронний ресурс]: Нормативні акти України. / Офіційний веб-сайт – Режим доступу: <http://www.nau.ua/nau10/ukr/getcnt.php?uid=1041.14852.0&nobreak>

18. Regulation EC № 1893/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 establishing the statistical classification of economic activities NACE Revision 2 and amending Council Regulation (EEC) N 3037/90 as well as certain EC Regulations on specific statistical domains

19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про цінні папери [Електронний ресурс]: Закон України від 04.07.2012 № 5042-VI – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5042-17>

20. Про затвердження Програми попередження фактів випуску та організації обігу цінних паперів, які можуть використовуватись для непродуктивного відпливу капіталів, ухилення від оподаткування, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [Електронний ресурс]: Рішення Державної

комісії з цінних паперів та фондового ринку України від 20.07.2010 № 1152 / Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України / Офіційний веб-сайт – Режим доступу: <http://old.ssmc.gov.ua/UserFiles/File/NEWS/2011.01.27.r/2010.07.20.1152.doc>

21. Про встановлення ознак фіктивності цінних паперів та деривативів [Електронний ресурс] Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України від 22.12.2010 № 1942 (Зареєстровано: Мін'юст України від 03.03.2011 № 268/19006) / Верховна Рада України / Офіційний веб-сайт – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0268-11>

22. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. / Офіційний веб-сайт – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17&p=1309946561083164>

23. Фондовий ринок України: законодавче регулювання: Практичний посібник. - К.: АДС УМКЦентр, 2005. - 559 с.